

Joanna Lusek

Analiza zagadnienia aktywności twórczej dziecka w świetle psychologii i pedagogiki

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (14-15), 40-45

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Joanna Lusek

Analiza zagadnienia aktywności twórczej dziecka w świetle psychologii i pedagogiki

Pojęcia takie jak: aktywność oraz aktywność twórcza mają charakter interdyscyplinarny. Sięgają bowiem do źródeł nauk takich jak: psychologia, socjologia, pedagogika, czy też filozofia oraz nauk im pokrewnych. Niniejsze zagadnienia znajdują odzwierciedlenie w różnych dziedzinach życia tj. nauka, sztuka, technika, czy kultura.

Małe dziecko w naturalny sposób wychodzi naprzeciw środowisku komunikując mu własne stany i umiejętności poprzez działania o charakterze spontanicznym i twórczym. Jeżeli spotykają się one z akceptacją otoczenia powtarza swoje sposoby wyrażania siebie oraz świata, podejmuje coraz bardziej złożone formy BY-CIA przez twórczy stosunek do tego, co je otacza, jak i w odniesieniu do siebie.

Zdaniem E. P. Torrance'a twórczość należy rozwijać z kilku względów, a mianowicie dlatego, że jest ona:

1. nieodłącznym składnikiem zdrowia psychicznego;
2. ma nieocenione miejsce z punktu widzenia społecznego;
3. sprzyja osiągnięciu lepszych wyników w procesie kształcenia;
4. jest jednym ze sposobów samorealizacji, pomaga rozwijać wszystkie tkwiące w jednostce możliwości.¹

Aktywność twórcza to zatem wynik równoległego oddziaływania wielu składników o charakterze psychospołecznym. Zadanie pedagogiki sprowadza się natomiast do umiejętnego wypracowania dogodnych warunków wspierania dziecka w procesie rozwoju, aktywizacji oraz tworzenia. Dzięki temu jednostka - dziecko jako twórca może znaleźć w swej aktywności motywację do zachowania oryginalności twórczej. Należy mu jednak zapewnić warunki dla indywidualnych sposobów wypowiedzania się, pozostawić wolny wybór jeżeli chodzi o środki ekspresji, wreszcie pozwolić mu na własny styl pracy.

„Każde bowiem dziecko, bez względu na swoje możliwości, kiedy tworzy jest szczęśliwe i radosne - rozwija się według własnych możliwości i idzie własną drogą” (Z. Słobodzian, s. 24).

¹ M. S. Szymański, *Twórczość i style poznawcze uczniów*, Warszawa 1987, s. 66-71.

Ujęcie psychologiczne

Psychologia to nauka, która za podstawę swoich zainteresowań przyjmuje badania zajmujące się rozwojem człowieka (W. Okoń, 1996, s. 233). Człowiek rozwija się przez całe życie. Rozwój ten ma charakter progresywnych zmian, dzięki którym poszczególne funkcje człowieka stają się złożone, a kontakty z otoczeniem coraz bogatsze. Bezpośrednim bodźcem rozwoju jest aktywność. Zgodnie z teorią Piageta „Aktywność jest motorem rozwoju, jego bezpośrednią przyczyną. Zarazem jest ona najbardziej podstawową potrzebą człowieka (...) nieodłączną cechą już od najwcześniejszego etapu rozwoju”.²

W myśl tej koncepcji dziecko nie tylko „dojrzewa”, czy jest „rozwijane” przez siły zewnętrzne, ale samo rozwija się i jest aktywnym podmiotem swojego rozwoju (Z. Włodarski, A. Matczak, 1996, s. 156).

Z. Włodarski i A. Matczak twierdzą, że „osiągnięcia rozwojowe jednostki wyrażają się w jej aktywności. W zakresie rozwoju psychicznego nie ma innego wskaźnika, nic nie wiemy o zmianach, jeśli nie ujawniają się one w działaniu”.³

Działanie z kolei, jak pisze Z. Słobodzian, to termin obejmujący wszelką aktywność fizyczną i umysłową dziecka, mającą charakter poznawczy i samorzutny.⁴

Dziecko reaguje na bodźce płynące z otoczenia i własnego organizmu całą swoją osobą. Sposobem eksploracji świata, w którym niemal wszystko jest dla niego nowe, staje się czynne eksperymentowanie, działanie na przedmiotach bliższego i dalszego otoczenia. Stopniowo dzięki rozwojowi operacji umysłowych zwiększa się jego zdolność do restrukturyzacji oraz refleksji w związku z nabytymi doświadczeniami. Dziecko zaczyna dochodzić do zamierzonego celu dzięki własnej inwencji. Równoległe, zdaniem M. Tyszkowej, postępuje proces „eksterioryzacji i ekspresji przeżyć i doznań, przybierający postać swoiście dziecięcych i oryginalnych wytworów” (1996, s. 177). Mają one charakter trwałe np. rysunki, malowanki, ulepianki, bądź ułotny np. budowle z piasku lub z klocków, albo ukryty - w formie działań przynoszących jedynie skutek psychologiczny, odzwierciedlający się w aktywności.

Aktywność twórcza jest ściśle połączona z szeregiem cech, które składają się na twórczą osobowość. M. Matejko słusznie zauważa, że „na twórczość trudno się zdobyć, gdyż wymaga zerwania z tradycyjnymi sposobami myślenia” (1965, s. 12).

Istnieją mniej lub bardziej udane próby naukowego uzasadnienia tychże cech. Problem ten był rozpatrywany m.in. na konferencjach organizowanych przez Uni-

² Z. Włodarski, A. Matczak, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1987, s. 155.

³ Tamże, s. 50.

⁴ Z. Słobodzian, *Działanie jako droga poznania i rozwoju*, Warszawa 1961, s. 8.

versity of Utah.

Stwierdzono, że w sferze intelektu duży wpływ na twórczość mają zdolności dostrzegania i formułowania alternatyw, przejawianie fantazji, poddawanie w wątpliwość prawd oczywistych, umiejętność stawiania pytań i unikania powierzchownych odpowiedzi.⁵

Według J. P. Guilforda „twórczy ludzie posiadają dużą płynność i giętkość myślenia i wyrażania się, są oryginalni i uczuleni na problemy”.⁶

M. Rockech podkreśla, że twórczość jest właściwa umysłom otwartym, zdolnym do samodzielnego myślenia, z kolei D. W. Taylor twierdzi, że „twórczość jest tego rodzaju myśleniem, które daje pomysły zarówno nowe jak i wartościowe”.⁷ Wiąże on zatem twórczość z myśleniem zbieżnym, tzn. odkrywczym i produktywnym.

Wiele badań przeprowadzonych w kraju (A. Kotlas, B. Markowska, J. Trzebiński) oraz za granicą (V. Lowenfeld, J. P. Guilford) wskazuje, że osoby twórcze cechuje: ufność we własne siły, pragnienie dominacji oraz tolerancja na sprzeczne doświadczenia.⁸

W sferze motywacji podkreśla się znaczenie emocji i wytrwałości w rozwiązywaniu problemów. Aktywność umysłowa dostarcza zadowolenia, pozwala równocześnie na rozwój spontaniczności, dociekliwości oraz umiejętności nieustannego dziwienia się (I. M. Rozet, A. Maslow).

W sferze osobowości zaznacza się związek twórczości z postawą niezależną. I. M. Rozet mówi, że „motywem wiodącym twórczości jest dążenie do samowyróżnienia” (1982, s. 213). Jest ono szczególnie charakterystyczne dla populacji młodszych, co w swoich badaniach udowodnił I. Papanek.⁹

Postulat twórczej aktywności dziecka wiąże się z przekonaniem, że w młodszym wieku szkolnym jest ono ukształtowaną strukturą psychiczną, również jego cechy indywidualne są już w stadium formowania się - dziecko po swoim rozumie świat. Zdaniem Z. Słobodzian aktywność twórcza staje się „językiem” charakterystycznym tylko dla niego (1961, s. 24).

Dalsza analiza pojęcia aktywności twórczej pozwala na wyodrębnienie czterech jej rodzajów, a mianowicie: motorycznej, sensorycznej, intelektualnej oraz emocjonalnej, zgodnie z modelem S. Popka.¹⁰

⁵ A. Matejko, *Spoleczne warunki pracy twórczej*, Warszawa 1965, s. 16.

⁶ A. Strzalecki, *Wybrane zagadnienia z psychologii twórczości*, Warszawa 1961, s. 24.

⁷ A. Matejko, op. cit., s. 9.

⁸ Badania opublikowano w następujących pozycjach:

J. P. Guilford, *Natura inteligencji człowieka*, Warszawa 1978.

V. Lowenfeld, W. L. Brittain, *Twórczość a rozwój umysłowy dziecka*, Warszawa 1977.

J. Reykowski, *Osobowość a społeczne zachowanie się ludzi*, Warszawa 1976.

⁹ I. M. Rozet, *Psychologia fantazji*, Warszawa 1990, s. 235.

¹⁰ *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, red. S. Popka, Warszawa 1988, s. 215.

Aktywność twórcza, którą przejawia dziecko w różnorodnych dziedzinach życia, jest wyrazem zmieniających się potrzeb życiowych, wynikających z osiągnięć rozwojowych.

Rozważania z zakresu psychologii można zakończyć słowami W. Lama, w pełni oddającymi esencję twórczej aktywności, będącej przejawem instynktu życia i rozwoju: „Dzieci są szczerymi twórcami i tak je należy traktować. Swe dzieła wykonują z łatwością, dzięki zdecydowanym uproszczeniom. Ich żywa wyobraźnia widzi wszystko w szczególnie sposób, a jeśli niekiedy przeczy zdrowemu rozsądkowi, nie powinno nas to dziwić” (Gdańsk, 1977).

Ujęcie pedagogiczne

Definicje aktywności twórczej z punktu widzenia pedagogiki bazują na wiedzy z zakresu psychologii, socjologii oraz filozofii.

J. Gnitecki wyróżnia ujęcia badawcze aktywności twórczej. W najszerszym z nich jest ona poszukiwaniem wartości nadających sens ludzkiemu życiu. Ten nurt związany jest z filozofią oraz pedagogiką transcendentarno-universalistyczną. W drugim ujęciu poszukuje się mechanizmu wyjaśniającego istotę aktywności twórczej człowieka (dziecka) w różnych dziedzinach i sytuacjach. Wymaga to odniesienia do pedagogicznych oraz psychologicznych i socjologicznych koncepcji wyjaśniających funkcjonowanie człowieka. W trzecim ujęciu aktywności twórczej przypada rola głównego czynnika rozwoju osobowości. W badaniach empirycznych chodzi natomiast o opis oraz wyjaśnienie hermeneutycznej interpretacji zjawiska aktywności twórczej¹¹.

Pedagogika stara się więc uwzględnić wszystkie istotne strony tego problemu, a mianowicie: osobę twórcy, proces twórczy, wytwory, określa również warunki sprzyjające rozwojowi twórczej postawy.

Najtrafniejszą definicję znaczenia aktywności twórczej w pedagogice zaproponował J. Kujawiński, który rozumie ją jako „podejmowaną chętnie i uprawianą z zadowoleniem, opartą na własnych pomysłach i mniej lub bardziej świadomą celu osobistą działalność ucznia, prowadzoną w poczuciu odpowiedzialności, stymulowaną zwłaszcza przez otwarte zadania problemowe zintegrowane z potrzebami dziecka i jego środowiska, której wynikiem jest stworzenie lub odkrycie przez uczącego się czegoś nowego i pożytecznego” (1990, s. 48).

Powyzszą teorię odzwierciedlają w praktyce koncepcje dydaktyczno-wychowawcze. Pierwszą z nich jest **nauczanie rozwijające aktywność twórczą**. Jest

¹¹ J. Gnitecki, *Twórcza aktywność uczniów klas początkowych. Stan aktualny i perspektywy rozwoju badań* [w:] *Teoretyczne odniesienia i praktyczne rozwiązania w pedagogice wczesnoszkolnej*, red. S. Palka, Katowice 1994, s. 138-139.

ono nastawione na realizowanie celów wychowania umysłowego i kształtowanie intelektualnej postawy twórczej oraz stymulowanie zachowań twórczych poprzez preferowanie w procesie nauczania otwartych zadań problemowych. Rozwijają one i angażują dywergencyjne myślenie uczniów. Jak zauważa W. Okoń „rozwiązywanie problemów polega na poszukiwaniu brakujących danych, co prowadzi do odkrycia pomysłów rozwiązania oraz na udowodnieniu, że pomysły są prawdziwe, co jest weryfikacją rozwiązania” (1975, s. 38). Koncepcja ta preferuje zasadę wszechstronnej aktywności uczniów zapewniając im poczucie swobody i podmiotowości.

Kolejna koncepcja to **nauczanie rozwijające twórczą aktywność prospołeczną**. Jest ono nastawione przede wszystkim na realizowanie celów wychowania społecznego oraz kształtowanie postawy aktywnej i innowacyjnej w zakresie życia społecznego. Uczniowie są wdrażani do działalności twórczej i odkrywczej, podejmowanej z motywów prospołecznych.

Koncepcje proponowane przez J. Kujawińskiego łączą się z postulatem nauczania niekierowanego. Zdaniem C. Clero i R. Glotona wyraża się ono poprzez autentyczność oraz gotowość - „autentyczność - to zaprzeczenie uwarunkowania i bierności” (1985, s. 123). Jeżeli bowiem chcemy inspirować odkrywczność, prowadzić dialog z dzieckiem i uruchomić postawę twórczą należy zaspokoić jego potrzebę ekspresji, pozwolić mu błędzić i poszukiwać. Tenże postulat może być zrealizowany tylko dzięki trafnemu doborowi treści kształcenia oraz form i metod pracy z dziećmi.

W. Dobrołowicz oraz D. Chapman-Weston i M. Weston twierdzą, że największy nacisk winien być położony na rozwijanie kreatywności, czyli zdolności wyobrażania sobie, wymyślenia i wprowadzania w życie nowych pomysłów. Proces ten może być wspomagany przez gry i zabawy kształtujące charakter, wrażliwość i inteligencję emocjonalną.

Proces rozwijania aktywności twórczej dzieci zależy od nich samych, ale i od nauczyciela, a mianowicie jego twórczego podejścia do pracy. E. P. Torrance opracował zasady właściwego postępowania z uczniami. Praca ta wymaga nie tylko znajomości podstaw rozwoju dziecka, rzetelnej wiedzy z zakresu psychologii, socjologii oraz pedagogiki, ale przede wszystkim zdolności dostrzegania i doceniania przejawów działań i myślenia o charakterze twórczym. Nauczyciel powinien zatem stwarzać odpowiednie sytuacje, czyli niejako stymulować przeżycia dziecka w atmosferze twórczej - wspierającej jego inicjatywę i pomysłowość.

W dobie reformy systemu edukacji zagadnienie aktywności twórczej dziecka odgrywa kolosalne znaczenie. Ma bowiem charakter interdyscyplinarny, spajając niejako poszczególne elementy kształcenia w systemie zintegrowanym. Szkoła

odeszła bowiem od typowo reproduktywnego stylu pracy na rzecz wszechstronnego, aktywnego rozwoju dziecka. „Cała nauka - jak twierdzi Z. Słobodzian - ma być radosną twórczością. A radość jest prawem dziecka. Nie chce ono czekać na to, co oferuje mu życie, ale samo je podgląda, obserwuje na własny sposób, w ramach własnej dociekliwości, na tle budzących się zainteresowań i pragnień. Jego prawem jest cieszyć się życiem, radować poczuciem rozwoju własnych sił, żyć radością tworzenia, zdobywania, odkrywania” (1961, s. 122).

Problematyka aktywności twórczej dotyczy jednak nie tylko edukacji. Sytuacja człowieka we współczesnym świecie ciągle się zmienia. Progresywny rozwój we wszystkich dziedzinach życia - nauce, sztuce, czy technice powoduje konieczność twórczego dostosowywania się do nowych warunków i wymagań. Wzrasta zatem zapotrzebowanie na jednostki samodzielne i twórcze, potrafiące temu sprostać. Proces ich kształtowania winien rozpoczynać się już od najmłodszych lat życia.

Bibliografia

1. *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, (red.) S. Popek, Warszawa 1988.
2. Arends R. I., *Uczymy się nauczać*, Warszawa 1994.
3. Chapman-Weston D., Weston M., *Co dzień mądrzejsze. 365 gier i zabaw kształtujących charakter, wrażliwość i inteligencję emocjonalną*, Warszawa 1998.
4. De Bono, *Naucz się myśleć kreatywnie*, Warszawa 1998.
5. Dobrołowicz W., *Psychodydaktyka kreatywności*, Warszawa 1995.
6. Gloton R., Clero C., *Twórcza aktywność dziecka*, Warszawa 1985.
7. Gnitecki J., *Kierunki badań nad twórczą aktywnością uczniów klas początkowych [w:] Teoretyczne odniesienia i praktyczne rozwiązania w pedagogice wczesnoszkolnej*, (red.), S. Palka, Katowice 1994.
8. Guilford J. P., *Natura inteligencji człowieka*, Warszawa 1978.
9. Kujawiński J. (red.), *Rozwijanie aktywności twórczej uczniów klas początkowych. Zarys metodyki*, Warszawa 1990.
10. Lam W., *Twórczość przejawem instynktu życia*, Gdańsk 1977.
11. Lowenfeld V., Brittain W. L., *Twórczość a rozwój umysłowy dziecka*, Warszawa 1977.
12. Puślecki W., *Wspieranie elementarnych zdolności twórczych uczniów*, Opole 1994.
13. Reykowski J., *Osobowość i społeczne zachowanie się ludzi*, Warszawa 1976.
14. Słobodzian Z., *Działanie jako droga poznania i rozwoju*, Warszawa 1961.
15. Strzałecki A., *Wybrane zagadnienia z psychologii twórczości*, Warszawa 1961.
16. Włodarski Z., Matczak A., *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1987.